

Зоран Видојевић*

НЕОЛИБЕРАЛИЗАМ, РАЦИОНАЛНОСТ И ИМПЕРИЈАЛИЗАМ

Сажетак

У овом тексту ћемо се бавити критиком неолибералног концепта и његовим утицајем на живот „обичног“ народа. Рад је подељен на два дела. У првом делу рада бавићемо се анализом неолиберализма и рационалности док ћемо у другом делу пажњу посветити континуитету империјализма који је заснован на неолибералној логици.

Кључне речи: неолиберализам, економска рационалност, слободно тржиште, империјализам

Неолиберализам и рационалност

Мора се поћи од тога да неолиберализам није само економска доктрина, свевласт профита и “слободног тржишта”. Он је много више од тога: начин организације целокупних друштвених односа, вредносни пројекат на основама универзалне експлоатације која се стално појачава, глобалног потчињавања и поробљавања, стицања профита свим средствима, све већег раста економије смрти и успостављања новог колонијализма путем деструкције привреде и друштва вазалних земаља. То је модел гушења слободе, демократије и људских права с позивањем на те вредности.¹ Тај модел

* Институт друштвених наука, Београд

1 О томе шта је неолиберализам видети: Н. Катић, “Неолиберални корени светске економске кризе”, *Нова српска политичка мисао*, бр. 3-4, 2009, стр. 56-57.

ниједног тренутка није имао већинску друштвену подршку, не само у пост-реалсоцијалистичким, него ни у водећим западним земљама. Од почетка је био идеологија и стратегија најкрупнијег капитала и израз “системске кризе” земаља у којима је завладао.² Џ. Штиглиц пише да је “неолиберални тржишни фундаментализам увек био политичка доктрина у служби одређених интереса. Он није никада био потврђен у економској теорији. Сада је јасно да га није потврдила ни историјска пракса”³. П. Самјуелсон констатује да се “данас идеологија (неолиберална – прим. З.В) која је била доминантна последњих деценија показује као погрешна”⁴.

Неолиберална идеологија је, као и свака идеологија *предодређеног усређења*, једна врста *политичке теодицеје*,⁵ где се полази од тога да овај свет слободног тржишта и свеобухватне владавине профита јесте неправедан, чак суров, али је усмерен ка будућем добру свих и као целина најбољи је од свих могућих светова. То што су стотине милиона људи у том свету безобзирно тлачени, што живе у понижавајућим условима и што мноштво њих гине у ратовима чији је циљ остваривање што већег профита - за поборнике те теодицеје сасвим је споредно јер су то за њих занемарива зла, “у функцији” постизања општег добра у будућности. Таква аргументација се оснива на великом обећању бољег света, на празној вери, чак и смишљеној превари да ће он сигурно настати. Наравно, он не настаје, нити може настати на таквим претпоставкама.

Глобализовани неолиберални модел довео је до “економске кризе вероватно највеће како по географском обухвату, тако и по дубини”,⁶ мада је питање колико појам кризе “покрива” најразорније учинке тог модела. Он је, нимало случајно, тешко погодио источно-европске земље “транзиције” (у које у ширем системском смислу, и поред извесних

2 Ј. Б. Душанић, “Доларска алхемија и казино-економија”, *Нова српска политичка мисао*, бр. 3-4, 2009, стр. 69.

3 Према Ј. Б. Душанић, исто, стр. 71.

4 Исто, стр. 71.

5 Веома успешну анализу проблема теодицеје дао је С. Жуњић у књизи *Модерност и филозофија*, одељак: *Од теодицеје до рашчаравања света*, Плато, Београд, 2009, стр. 398-447.

6 Н. Катић, оп цит. стр. 60.

већих или мањих специфичности, спадају и оне пост-југо-словенске). Међутим, тај модел ту и даље опстаје “упркос трагичном посрнућу...инсистирање на дерегулацији и свеопштој либерализацији је и даље снажно”.⁷ Објашњење је у томе да његовим посредством стране корпорације и банке најбрже и најлакше разбијају привреде тих земаља и колонијализују их, а домаћа капиталистичка класа, највећим делом пљачкашка,⁸ тим путем најефикасније долази до присвајања друштвеног богатства, онемогућује отпор унајмљених и своди њихове наднице на ниво који најчешће једва да је довољан за пуко преживљавање. Услед тога опстаје мање-више *упропаститељаска вазално-неолиберална елита*, као да се ништа није догодило у светским и домаћим размерама. Све док је тако нема говора ни о минимално бољој алтернативи.

Не може бити спорно да ће тржиште задуго, односно, у предвидљивој будућности, бити неопходно. Али оно не може никада имати улогу непогрешивог судије, или, још више, овоземаљског бога. Њега творе људи, њихова економска понашања. Она су руковођена појединачним интересима, најчешће себичним, за које се верује (апсолутизујући чувени Смитов пример пекаревих мотива продаје хлеба) да су, у крајњој линији, покретачи остваривања општег добра. У великом броју случајева иза њих је и похлепа, као и бескрупулозност. Робна производња је, свакако, немогућа без тржишта. Иако обоје задуго неизбежни, они сами по себи не доносе економски напредак, нити опште друштвено добро. Веровање да га доносе, једна је од највећих догми и обмана новог времена.

7 Исто, стр. 60.

8 Илустративан пример руске варијанте неолибералног капитализма су признања Березовског, једног од најбогатијих људи јељциновске епохе, да је дао Кремљу 500 милиона долара за приватизацију нафтне компаније, да је његов колега који је дуговао безмало милијарду долара погинуо под неразјашњеним околностима и да су неки његови пословни партнери ишчезли без трага деведесетих година. Исте врсте је и признање другог мултимилијардера, Абрамовича, да је сарађивао са припадницима криминализованих структура и да су акционари компанија те врсте један за другим погинули на загонетан начин (према: Љ. Милинчић, “Пљачкали смо, па шта”, *Политика*, 5. јануар 2012, стр. 2). Не заборавимо да су “реформе” у Русији пројектоване и оствариване под надзором америчких “саветника”. Када се то има у виду није никакво изненађење висок ниво популарности Стаљина у садашњој Русији.

То се управо разоткрива у дубинској и структуралној кризи, која иде и до самодеструктивности високоразвијених капиталистичких економија. Увек је неопходна *системска кон-тратежа* сваком чиниоцу привредног и општег друштвеног развоја. Битно је *каква је она, у чему се састоји и како се остварује*. Држава не би смела да гуши тржиште, али то не значи да не треба да га на ваљан начин усмерава да не би донело друштвено разорне учинке, при чему ни њена интервенција не би смела довести до таквих учинака. И једно и друго управо се очитује у садашњој, крајње озбиљној кризи разузданог капитализма, која све више поприма патолошка обележја. Олигополско тржиште и спасилачко-интервенционистичка улога државе ради опстанка крупног капитала, чине јединство. Корективну и превентивну функцију у економском животу требало би да имају и критички утемељена теоријска мисао, демократске институције, компетентно и одговорно јавно мњење, а пре свега интереси “обичног” народа.

Рационалност тржишта није нешто што му је по природи ствари инхерентно у свим могућим условима, како претпоставља неолиберална теорија. Да је тако не би долазило до тешких цикличних криза тржишних економија. Сем тога, отворено је питање *шта је економска рационалност*. Њено мерило унутар капитализма, поготово неолибералног, јесте *количина новца* до које се долази посредством продаје роба и наплате услуга. Али, не може се све продати и купити, нити је тржиште мера квалитета духовних творевина. Најважније ствари у животу немају тржишну вредност. Оне су вредност по себи.

Алтернативна рационалност економије неодвојива је од јединства примењеног и хуманизованог знања, као и одговарајуће стручности на свим нивоима радног процеса, регулисања производних, дистрибутивних, потрошачких и финансијских токова полазећи од социјалне правде и општег друштвеног благостања.⁹ Својински систем и профит морали

9 О концепцији благостања: С. Грк, “Србија и свет, интеграција или игра чекања”, зборник *Србија и свет, развој и интеграције*, Институт друштвених наука, Београд, 2011, стр. 32.

би бити укоренењени у таквој рационалности. Издвојена од целине универзалних људских вредности, од благостања које садржи материјалну, социјалну, еколошку и културну компоненту, економска рационалност постаје *изопачена*, претвара се у стицање профита по сваку цену, укључујући и ону у људским животима.

Власници, држава и тржиште чине нераздвојну целину. Када се оцењује та целина у Србији и другим, њој сродним земљама “транзиције”, а оне су изразита већина на простору бившег европског реал-социјализма, види се да ниједан од тих њених конститутивних елемената није ваљан. Илузија је да би се елиминацијом државног уплитања у привреду њено и опште друштвено стање поправило. Ниједног тренутка не би се смео испустити из вида начин доласка до значајног, посебно највећег власништва, његово порекло и његова функција. То што код “обичног” народа постоји одијум према начину стицања богатства највећег дела крупних приватних власника, има своје оправдање. То богатство може да буде стечено легалним путем, али не и легитимним. Јер су закони и подзаконски прописи прављени тако да првенствено буду у интересу номенклатурне буржоазије и њој сродних социјалних категорија. А када и нису тако усмерени, фактичка структура моћи и ендемска корупција најчешће веома отежавају и онемогућују њихову примену.

Како то да и поред тога што је извршена безмало тотална приватизација и што постоји тржиште (свакако, доста неразвијено) у Србији и највећем делу других пост-реалсоцијалистичких земаља, стање привреде је веома лоше, или катастрофално, знатно горе него у време кризних година бившег система у фази његове силазне историјске путање? Може ли се то објаснити само интервенционизмом, иначе лоше државе, у привредне токове? Ако “слободно тржиште” и капитализам уопште, садрже себи својствену рационалност, како то да се остварују изразито ирационални, чак апокалиптички потенцијали у најразвијенијим капиталистичким земљама? И како да земље у којима је снажна државна интервенција у привредне токове, попут Кине, Јужне Кореје, Јапана, имају, или су имале, високе стопе привредног раста, а многе од оних у којима постоји “слободно тржиште”, где нема ника-

квог значајнијег државног регулисања привредних кретања, налазе се у озбиљној економској и општој кризи?

Следећа питања су: ако је “слободно тржиште” моћно да отклони деформације у кретању капитала, откуда фиктивни капитал у глобалним размерама? Је ли он производ државног интервенционизма? Услед чега долази до економије смрти, не само у облику огромне производње уништавајућих оружја,¹⁰ него и све већег тровања и уништавања животне средине човекове?

Неолиберални капитализам има посебну одбојност према било каквој вези економије и социјалне правде. Девиза “коме је стало до морала у политици, нека иде у цркву”, има своју “близнакињу” у економији чија би формулација могла да гласи: “коме је до социјалне функције економије нека лично улаже у градњу милосрдних установа и ‘народних кухиња’”.

Истина, проблем односа економије и социјалне правде није једноставан. Али, искуство “државе благостања”, тачније, “социјалне државе”, показује да се он може решавати, наравно, под одређеним условима. Један од њих је снажна привреда. Земље које су имале тај модел, или га још делом имају, и поред његове садашње кризе, остале су развијене, с високим материјалним животним стандардом и ниским степеном социјалних сукоба и незадовољстава. Криза тог модела није наступила толико због његових унутрашњих ограничења, пре свега својеврсног паразитизма државе и ширења њеног апарата, него много више услед *сељења капитала* у земље богате сировинама, нафтом и гасом, као и јевтином радном снагом, посебно оном образованом. Висок ниво развоја индустријске производње и релативна социјална правда (не и политичка) била је карактеристична и за етапу убрзане и грубе модернизације реал-социјалистичких друштава. Већа социјална правда уз доста високе стопе привредног раста остварује се и данас у неким земљама Јужне Америке које

10 Д. Васић наводи податак да је годишња продаја оружја нарасла на суму од 1300 милијарди долара (Д: Васић, “Одговорност за заштиту и међународно право”, *Правни живот*, тематски број “Право и одговорност”, *Копеоиничка школа природног права*, бр. 12, том 4, Удружење правника Србије, Београд, 2011, стр. 244.

имају просоцијалистичко уређење (Боливија и Венецуела, као примери)

Ако се профит стиче на рачун “стомака” унајмљене радне снаге и ако то предуго траје као битно обележје система, најамници ће се кад-тад оправдано побунити, дизати револуције традиционалног типа, што значи, осветничке и кржаве, услед чега ће доћи до повећане нестабилности привреде, блокаде њеног функционисања, смањења профита и могућег слома система. Чак и са становишта интереса капиталистичке класе негирање потребе за социјалном правдом није рационално. Сагледавана с платформе алтернативне економске и опше рационалности социјална правда је нешто што спада у темеље људске егзистенције. Она подразумева одређени степен цивилизацијског развоја, оснива се на подели према заслугама, али и помоћи онима који нису криви за своје сиромаштво.

Економија у којој се због наопако схваћене рационалности, усмерена на ефикасност по сваку цену, што подразумева отпуштање с посла стотина хиљада људи, као и проширено репродуковање сиромаштва, беде и глади – јесте *изразито нехумана и у бити ирационална*. Њене жртве корифеји неолиберализма сматрају нужним и придају им периферни значај. Чак, сматрају да огромна скупина сиромашних и бедних треба да трпи такво своје стање, да сачека “оздрављење” привреде до којег, наводно, мора доћи на дужу временску стазу. Наравно, себе изузимају из масе оних који треба да трпе последице крајње бруталности тог типа капитализма. За веродостојност обећања те врсте може се применити народна изрека “Не липши магарче до зелене траве”. Полази се од тога да су интереси водећих приватних власника - објективно интереси целокупног друштва, јер су ти власници главни покретачи друштвеног развоја. Сем што је то апологетика капиталиста као таквих, то је и потпуно апстраховање од основне чињенице огромних и потенцијално друштвено разорних неједнакости, које нису привремене нити случајне, него су трајне и структуралне природе. Све то прати чувена обмана да свако има шансу да постане власник неке значајне имовине, само ако се потруди, обмана слична оној да сваком војнику у његовом ранцу лежи могућност добијања маршалске палице.

Друштво великих неправди у условима егзистенције и животним шансама је друштво великог ризика, велике неизвесности, а тенденцијски, и све веће економске кризе, која може прећи и у суноврат.¹¹ Чак је питање колико категорије не смо кризе, него и ризика, као и неизвесности изражавају бит таквог друштвеног стања. Поборници неолиберализма претвореног у световну религију, то такође не могу да виде. Један од најбогатијих људи света В. Бафет, залаже се за неки облик социјалне правде до које би се дошло прогресивним опорезивањем дохотка (наравно, таква појединачна залагања ултра-богаташа, не мењају суштину система). За неолиберале, у нас и другде, то је светогрђе. Међутим, сасвим је на месту да они који имају више - дају процентуално више за опште друштвене потребе, укључујући социјално старање. Из “погледа на свет” екстремних неолиберала произлази да су сиромашни сами криви што су сиромашни, да су огромне неједнакости у материјалним условима живота - природно стање ствари. Уз нешто горког цинизма може се рећи да одагле следи да су ти људи криви што су живи, што пре нестану, то боље за “здраву” привреду. То је *нормализација и озваничење социјалног геноцида*.

Неће неолиберални капитализам, и поред дубоке, дегенеративне кризе и економског пораза у земљама његовим матицама, тако брзо нестати. То је велика заблуда. У преображеним видовима он ће доста дуго потрајати. А тај капитализам иде “у пару” с империјализмом, глобалним, регионалним и локалним. Понајвише зато он ће наставити да живи, уз смањену слободу тржишта, али са суштинском везом профита, насиља и новог варварства, При том господари живота већине заборављају, што је системски условљено, да

11 “При све већој неједнакости у расподели и концентрацији богатства у уском кругу људи постоји све мања тражња за робом и услугама него што би то био случај да имамо праведнију расподелу, а што неминовно води успоравању стопе привредног раста и запошљавања... Пред избијање великих криза (1928. и 2007) једна четвртина укупног дохотка САД одлазила (је) у руке само једног процента најбогатијих Американаца” (Ј. Д. Душанић, “Неједнакост изазвана кризом или обратно”, *Политика*, 18. октобар 2011, рубрика “Погледи”).

се свет не може "...насилно побољшати",¹² бар када је реч о људској слободи.

Ако данас у земљама Запада постоји "застарели модел капитализма у пропадању", и ако су неопходни "велика трансформација и обликовања нових модела",¹³ како се истиче у наступима водећих личности које су припремале заседање форума у Давосу у 2012. години, онда у први план долази питање боље алтернативе том (неолибералном) капитализму.¹⁴ Признање да он не функционише посредно значи и признање његове *нерационалности* и *ирационалности*. Када је реч о томе чиме га заменити, сада нема ниједног предлога који би био довољно развијен и оперативан. Једно је сигурно: елита капитализма сигурно неће предлагати његово укидање. Може се само претпоставити на каквим општим основама би се могла концептуално обликовати његова замена.

Највероватније је да ће се решења тражити путем *иновација кензијанистичког модела*. Држава ће ослонцем на знање високих стручњака много више него до сада интервенисати у економске и опште развојне токове, можда и куповином неких предузећа од стратешког значаја која су сада у приватној својини. Међутим, тај вид својине остаће и даље доминантан. Моћ великих банака, мултинационалних и глобоцентричних корпорација, вероватно ће бити смањена, али не толико да оне буду потпуно потчињене држави. Шпекулативни капитал ће бити оштрије сузбијан. Вероватно ће се, уз велике отпоре крупног капитала, увести прогресивно опорезивање дохотка, бар у неким развијеним земљама где то до сада није била пракса, а држава ће себи дати овлашћење да обавља и неке социјалне функције. И једно и друго треба да послужи ублажавању незадовољства већине грађана услови-ма свог живота.

Дакле, када се све сабере, највероватније је да ће се излаз из постојећег стања тражити у градњи модела *државно-технократског капитализма*, с неким елементима социјалне

12 М. Кнежевић, *Европа иза лимеса*, Слободна књига, издање Владимира Максимовића, Београд, 2001, стр. 11.

13 Према Т. Вујић, "Давос без критичара", *Политика*, 25. јануар 2012, стр. 2.

14 "Истинске алтернативе нема без алтернативног идентитета и без алтернативног језика" (Т. Куљић, "Нашминкани идентитет", *Политика*, рубрика "Погледи", 10. фебруар 2012).

државе. То је модел који важи за регулацију привредних и ширих друштвених токова *унутар* западних земаља. Међутим, он ће бити праћен *наставком, можда и јачањем неоколонијализма изван тих земаља*. Јер се тако обезбеђује знатан део средстава за успешно функционисање тог модела. Положај оних пост-реалсоцијалистички земаља које све више постају колонијализоване и сиромашне, као и свих неразвијених земаља, неће се поправити ако тај неокензијански модел буде доминантан на Западу. Може се још више погоршати. Историја модерног доба показује да је побољшање стања развијених земаља Запада имало за претпоставку погоршање иначе веома тешког стања ових других. Србија каква је данас, као и друге њој сродне пост-југословенске земље, нису у могућности да избегну такву судбину.

Неокензијански модел није предодређен да успе, ни ти је једини који може настати на тлу западних земаља. Покушаји његовог успостављања могу доживети пораз услед дубине и јачања кризе тих земаља и промена које су површинске. Сам тај модел не може отклонити, него само донекле смањити постојеће веома велике социјалне неједнакости које су структуралне природе. У случају да се ни то не оствари, следи серија социјалних немира, као и побуна у земљама Запада, а можда и револуција у некима од њих. Таласи “обојених” револуција, као и оних чији је симбол неко цвеће, у преображеним облицима, могу запљуснути, ако не све, онда бар поједине од њих. Само охолост теоријског и политичког ума искључује саму ту могућност. Лажни излаз из таквог стања, односно, излаз са становишта опстанка капитала, могао би се тада потражити и у моделу *демократског фашизма*. Пажљивом анализом стварности држава-репрезентаната западне цивилизацијске парадигме открили би се његови зачеци.

Још нешто треба нагласити: неолиберализам се не своди на његову западну, данас најагресивнију варијанту. Он постоји као најутицајнија социјално-економска доктрина и пракса и у Кини, Русији, Индији (као и у доста других земаља света). Свугде су ту на делу огромне социјалне неједнакости, масовна експлоатација радне снаге, ниске и бедне наднице, слаба или никаква радно-правна заштита запослених. Али је друкчија улога државе. У те три земље неолиберални капитализам није (бар до сада) донео тако разорне учинке

као на Западу. Разлог је у томе што у њима највеће банке и корпорације немају такву моћ какву, примера ради, имају у Америци. Тај тип капитализма у њима није доспео до оног нивоа какав има у водећој капиталистичкој земљи, те стога ни до таквог степена производње разорне кризе целокупног система, зато што је држава у њима имала јачу (а у Кини и стратешки осмишљену) регулативну улогу у привредном животу (с изузетком јељциновске Русије).

Теорија новог прелазног периода, да би направила копче с оним “сада и овде”, мора проблематизовати принцип и праксу (де)регулације не само на подручју економије, него и политичког система, посебно демократије. У том смислу треба се осврнути и на неке ставове Ф. Закарије, нове америчке “звезде” геополитике.

Тај аутор сматра да је двадесети век обележен двама широким трендовима: регулацијом капитализма и дерегулацијом демократије.¹⁵ Нечег од тога, свакако, има. Али ствари су, ипак, сложеније. Закарија у својој студији не следи неолибералну теорију да капитализму, односно, “слободном тржишту” није потребна државна регулација. Насупрот тој догми, капитализам двадесетог века у свим западним земљама имао је *сталну регулацију* неких важних подручја привредног живота, од царинске заштите до монетарне политике. Деререгулација као једна од главних одлика неолибералне политике била је намењена земљама које треба ставити у колонијални положај, посебно онима на подручју бившег реал-социјализма, које је потчинио глобални противник. Дакле, државе у најразвијенијим западним земљама нису се одрицале своје регулативне улоге, посебно у критичним фазама развоја кључних привредних грана, а “напољу” су свим средствима наметале дерегулацију као битан услов “здраве” привреде.

Закарија констатује да је дерегулација демократије отишла предалеко, да је произвела гломазан систем, неспособан да влада и стекне поверење људи. Јавно поштовање политике и политичког система, истиче, све је слабије.¹⁶ У том ставу, критички интонираном, нема оног његовог преоптимизма, карактеристичног за (нео)либералну идеологију, да “живи-

15 Ф. Закарија, *Тхе Футуре оф Фридом, Иллиберал Демократију ат Хоме анд Аброд*, W. W. Мортон & Цомпану, New York, Лондон, 2007, п. 239.

16 Ибидем, п. 240-241.

мо у доба демократије”, а да се не пропитују ни садржај, ни домети, нити функције оног што важи за демократију. Али и демократија, а не смо економија, у западним земљама је *регулисана*, како традиционалним средствима, путем закона и уопште “правила игре”, тако и *околишним путем* – увођењем великих корпорација као фактичких политичких субјеката и све важнијих “играча” на политичку сцену, као и стварањем “невидљиве моћи”. То није само последица дерегулације него и *скривене регулације* стварног функционисања система у складу с премисама неолибералног капитализма и њему својствене политичке рационалности. Деретулација као регулација и економије и демократије, у крајњој линији је један исти процес који служи стицању профита.

Морају се тражити одговори на кључна егзистенцијална питања: *какав модел економије, политике и културе развијати да би се избегли первертирана рационалност, суштинска ограничења репресивног и примитивног капитализма, али и реал-социјализма, како спречити нове облике приватизације и монополизације власти*¹⁷, као и одумирање демократије, у чему би се састојала нова цивилизација, под којим условима је она одржива, ако се уопште појави. Питање алтернативе постојећем стању је *епохалног карактера*, те стога и од највећег значаја. Тиче се садашњости и будућности не само пост-југословенских друштава него и света као целине.

Криза цивилизације на чијој периферији живимо, првенствено је криза *вредности, темеља и смисла те цивилизације*. Финансијска и шири економска, као и политичка криза, одатле произлазе.¹⁸ У неолибералном капитализму као системском изразу те примарне, цивилизацијске кризе,

17 “Без алтернативе (разуме се, оне историски боље, прим. З. В) нема демократије” (Т. Куљић, “Студентски отпор разарању ума”, *Политика*, рубрика “Погледи”, 25. октобар 2011).

18 Садашњи “окупаторски” покрети у Сједињеним Државама и другим земљама Запада знак су те много дубље кризе, иако су још непрофилисани, а њихови учесници немају јасну свест о томе, па су усмерени првенствено на протесте против “извођача” те кризе, банкарско-корпоративних олигархија, а не на негацију њених темељних узрока. Но, вероватно ће они јачати и ширити се у глобалним размерама, што значи да ће, по свој прилици, захватити и пост-југословенска друштва. Да ли ће бити носиоци зачетка неке нове историјске алтернативе, или ће их капитал “упити”, као што је то било са студентским покретом шездесетих година прошлог века – остаје да се види.

спајају се суровост и цинизам: експлоатација планетарних размера и “помоћ гладнима”, либерална демократија и тоталитаризам капитала, масакрирање народа и “људска права”. Све се то итекако осећа у масовним условима живота готово свих постјугословенских друштава. Не може бити бољитка у тим друштвима (као и у већини света) с обзиром на то да су у већој или мањој мери утемељена на систему неолибералног, што значи регресивног, високо репресивног и неоколонијалног капитализма. То је оно што им је заједничко, уза све значајне разлике међу њима. Од тог заједничког треба кренути у трагању за историјски надмоћном и хуманом алтернативом.

Континуитет империјализма

Већ се уобличио нови империјализам који је “...глобалистички; метрополу је заменио империјални корпус, тј. блок (‘умреженост’) моћних држава, више или мање посистемљених и структурисаних, у чијем су саставу ‘сателити’, ‘периферије’ и полупериферије”¹⁹

Империјалне намере Америке и земаља њених савезница у Европској унији данас се не скривају.²⁰ Оне имају своју отворену идеолошко-политичку платформу која се сажима у официјелној синтагми “либерални империјализам” чији је главни протагонист Р. Купер, аутор књиге *Сламање нација. Поредак и хаос у двадесет првом веку*.²¹ Он је, поред много чега другог, главни изасланик Европске уније у “посредовању” (2011. године) у преговорима српске и албанске стране који се тичу тражења “компромиса” у регулисању стања на Косову и Метохији, разуме се, онога који одговара интересима моћних земаља Запада. У тој књизи главна је теза да “постмодерне државе” (САД и водеће земље Европске уније) имају право и дужност да употребе сва средства ради дисциплиновања, преуређивања поретка и дехаотизације

19 М. Ранковић, *Нови империјализам*, издање аутора, Београд, 2011, стр. 89.

20 Треба имати у виду да “амерички геополитичари озбиљно разрађују пројекат под називом ‘Још један амерички вијек’, а њихови лидери могли би још задуго убједљиво да реагују супериорном војном силом” (Н. Кеџмановић, оп. цит. стр. 57).

21 Опширна и аргументована критика основних ставова те књиге садржана је у раду Љ. Кљакића “Европска унија као ‘мека’ империја и Срби”, *Нова српска политичка мисао*, бр. 3-4, 2010, стр. 153-163.

“предмодерних држава”. У ову другу групу, према мерилима садржаним у наведеној књизи, спадају и пост-југословенске државе у којима су и између којих су до недавно вођени ратови. Синтагма “либерални империјализам” у њој има *програмско, изразито позитивно значење*. То се најбоље види из следећих ставова.

“За постмодерну државу...постоји потешкоћа. Неопходно је да се навикне на идеју двоструких стандарда. Међу нама делујемо на основу закона и отворене заједничке безбедности. Али када имају посла (мисли се на државе постмодерног типа – прим. З. В) с много старомоднијим врстама државе изван постмодерног европског континента, Европљани се морају вратити на знатно грубље методе из ранијег времена – сила, превентивни напад, превара, све оно што је неопходно када се бавимо онима који још живе у свету деветнаестог века, где је свака држава за себе. Између себе, држимо се закона, али када делујемо у џунгли, ми такође користимо законе џунгле.”²²

То је срж пост-модерног “либералног империјализма”, примењиваног пре свега Србији и Босни и Херцеговини, када је реч о простору бивше Југославије, као и на многим другим подручјима света. И сада је то суштина глобалне политике најмоћнијих земаља Запада. Истина, тај империјализам није посве нов, нити карактеристичан само за те земље. Свака империја, скупа са својим савезницима, имала је, има и имаће сличан програм, само с друкчијом терминологијом, друкчијим оправдањима и заставама. Данас је империјализам најмоћније земље Запада и држава њених савезница, оно што највише одређује светске прилике. За неколико деценија смена империја донеће друге светске господаре, али матрица њихове владавине остаће иста.

Из наведених Куперових ставова очигледно је да се стратегија најагресивнијих корпоративно-финансијских, војних, политичких и медијских елита Запада ослања на читав спектар макијавелистичких средстава, те стога и силе у њеним најразличитијим видовима, у настојању да се овлада светом. То је програм “перманентног рата” (Љ. Кљакић) и других облика глобалног потчињавања, пре свега “неподоб-

22 Исто, стр. 156.

них” народа. На унутрашњем плану није искључена могућност обнове ”макартизма”, не само у данашњој Америци.²³

Видљиво је да је Куперова стратегија “либералног империјализма”, заправо, британска варијанта оне концепције светских односа коју је највише развио З. Бжежински. Он је својевремено брутално отворено формулисао циљеве америчке спољне политике када је на следећи начин одредио њена три геостратешка императива: “...избећи коалицију међу вазалима и одржавати их у стању зависности која оправдава њихову сигурност, неговати послушност заштићених субјеката; спречавати варваре да образују офанзивне савезе”.²⁴

Диктатура крајње конзервативних снага логична је последица процеса чији су идеолошки израз ставови који су анализирани. Неолиберализам је њен зачетак. Непосредна будућност света је будућност серије “локалних” и регионалних ратова, с могућношћу да неки од њих прерасту и у планетарне оружане сукобе. Што дубља економска и општа криза водећих капиталистичких земаља – то веће могућности да оне употребе и најразорнија оружја да ту кризу преокрену у своју корист.²⁵ Ради тога њихове управљачке елите, пре свега оне у Сједињеним Државама, у непосредној будућности могу потражити и радикално милитаристичке вође које се неће колебати да то учине.

У недавном интервјуу А. Хајнцу, познати геостратег америчке спољне политике Х. Кисинџер упозорава да се не сме заборавити да Сједињене Државе располажу најбољим оружјем на свету, као и да ће његова земља то оружје представити у право време.²⁶ То је порука свима који се усуде да се супротставе тој држави, као и најава рата, ако се домисли онај део реченице у наслову интервјуа у коме се говори о то-

23 О “макартизму” видети: М. Марковић, “Левица у данашњем свету и код нас”, Београдски форум за свет равноправности, Београд, 2007, стр. 15.

24 Подробније у : З. Видојевић, *Куда води глобализација*, Филип Вишњић, Београд, 2005, стр. 66.

25 “Нови рат може се брзо догодити ако нека од снажно наоружаних земаља, услед каматних оптерећења доживи слом и више не види никакву другу могућност осим да потражи излаз у коришћењу свог оружаног потенцијала” (Г. Ханих, *Еврокатастрофа на видику*, одломак “Питање рата и мира”, *Политика*, 9. децембар 2011).

26 А. Хеинз, “Аццурате Сатире: Хенру Киссингер: ‘Иф уоу цан’т хеар тхе Друмс оф Вар, уоу маст бе деаф’”, *Глобал Ресеарчс*, Јануару 11, 2012.

ме да се морају чути ратни добоши, иначе смо глуви. Уверен је да ће рат који долази бити тако жесток да само једна суперсила може победити. Ако се ови Кисинџерови ставови обистине у непосредној или нешто даљој будућности онда ће историјска алтернатива постојећем стању бити много гора од садашњости. Биће у знаку најстрашнијег планетарног рата и неке врсте апокалипсе за велики део света. Његове прогнозе не смеју се олако схватити, чак и да греши, или свесно сеје страх од моћи своје државе. И он до краја открива стратегију глобалног поковања када каже да је контрола нафте - контрола народа, а контрола хране је контрола људи.

3. Бжежински, данас, свестан озбиљних унутрашњих тешкоћа с којима се суочава Америка, као и чињенице опадања њене глобалне моћи, с дозом знатне критичности брани њену политику, посебно апострофирајући изјаву Џ. Буша да су “САД одабране од Бога и ангазоване од стране историје да буду модел за свет”. Забринут је што је у његовој земљи плата у врху 325 пута већа од оне просечне. Говори о потреби уважавања моћи Кине и одржавања савезништва с њом. Залаже се за “капитализам с људским лицем”, што је само обрнута формула оне која је гласила “социјализам с људским лицем”. При том и у једном и у другом случају изостаје конкретизација те формуле, па она остаје у свери омамљујуће утопије. Али да је Бжежински и сада идеолог америчке светске експанзије (али идеолог од нивоа) препознаје се по томе што сматра да је неопходно “ревитализујуће проширење Запада” (подразумева се под вођством Америке). Он то схвата као интегрисање “промењене Турске” у Запад, чиме и следи и јача мит, чији је кључни спољашњи стваралац управо његова земља, о Турској као држави умереног ислама и на њему засноване демократије. Али, оно што је најважније у његовој идеји ревитализујућег проширења Запада јесте залагање за “усисавање Русије”, не Путинове, јер то није могуће, него неке друкчије у будућности.²⁷

То “усисавање” највеће земље света могуће је само као њена комплетна колонизација, која је у економско-технолошком погледу већ почела. Преостаје да се та земља изнутра “демонтира” и пре свега да се поништи њена војна моћ. Није

27 Према: М. Мишић, “Одлазак хегемона”, *Политика*, 12. фебруар 2012, стр. 4.

реално, мада на дужу временску стазу није искључено, да се то у Русији догоди, ако се оформе довољно снажне вазалне елите којима одговара такав историјски заокрет.

Када је стратешки циљ “усисавање” Русије, нуклеарне силе, у Запад под вођством Америке, шта онда Србију и све друге пост-југословенске државице чека? Нема сумње да ће вазалне елите прихватити и много бруталнији вид “усисавања” него онај који би могао бити примењен у Русији. А питање шта о томе мисли народ, у контексту унутардржавне и спољашње структуре моћи, бива ирелевантно. Те елите на то питање имају за себе узвратно и скривено питање, које је уједно и одговор: “Ко пита народ”?

Идеолози перманентног рата којим се остварује “либерални империјализам” и свесно производи или ојачава хаос у “циљним државама” (како се то чини на подручју друге по реду Југославије) да би се, наводно, интервенисало ради његовог отклањања, заборављају да глобална економско-финансијска, заправо, системска криза, која прелази у историјски регрес, све више смањује материјалну основу за вођење “тоталних” ратова. Такође заборављају искуства ратова у Ираку и Авганистану, као и то да ће се јављати масовни отпори “тврдој” или “мекој” агресији и окупацији, бар у делу земаља које су жртве такве политике. Али ће се отпор тој политици јављати и у друштвима империјалних земаља, јер рат смањује животни стандард већине становништва у њима, повећава релативно сиромаштво, чак производи и оно апсолутно, када је реч о одређеним социјалним категоријама. И што је посебно важно: и поред војно-технолошке супериорности у рату гину и војници држава које поседују ту супериорност, истина, много мање од оних које њу немају, а нападнуте су.

Једно је извесно: свет улази у епоху не само дуготрајне нестабилности већ и намерно прављеног ризика и хаоса одакле могу проистећи крајње супротстављене алтернативе постојећем стању, од историјски прогресивних, до изразито ретроградних, у којима се “либерални империјализам” пре-

твара у либерални нацизам и фашизам.²⁸ С том сликом света мора се суочити свака мисао која води рачуна о главним глобалним трендовима.

Да ће се наставити политика “хуманитарних” и “превентивних” војних интервенција у свету ради заштите позиције и интереса водећих земаља Запада, пре свега најмоћније од њих, може се видети из једне изјаве генералног секретара НАТО-а А. фон Расмусена. Он каже “да може доћи до ситуације када међународна заједница има легалне основе да интервенише, уз подршку у Повељи УН, без Резолуције Савета безбедности” и “да то не би била идеална ситуација, али смо то видели на Косову. Тамо је међународна заједница интервенисала и ја сматрам - посматрано у историјском светлу – да су сви сагласни да је то било исправно”.²⁹

Ова изјава је само на други начин изразила оно што Р. Купер одређује као “либерални империјализам” “постмодерних држава”. Докле год таква политика, која се у виду формуле “одговорности за заштиту” настоји легализовати у разним резолуцијама Уједињених Нација,³⁰ не доживи поразе свих врста у предстојећим сукобима њених поборника и њених противника у свету, као и у државама, њеним главним носиоцима, док се не исказе прека потреба за елиминацијом њених извора – тешко да се може појавити снажнија алтернатива систему из којег она произлази.

То, поред много чега другог, претпоставља озбиљно слабљење и распад НАТО.а, али и непостојање других, агресивних војно-политичких савеза, сличних њему, или различитих од њега, свеједно. Иако он тенденцијски слаби, тешко да би се могао прихватити став да је та, данас најјача војно-политичка организација у свету – “празна љуштура”.³¹ И поред врло противречних мотива чланства у њој, изузетно

28 Ј. А. Душанић потсећа да је један од начина изласка из економске кризе био Хитлеров пут – ангажовање незапослених за рат (оп. цит. стр. 84). То јесте тачно, мада су и Сједињене Државе своју економску кризу великим делом сузбијале ангажовањем у Другом светском рату, пре свега огромним растом индустрије наоружања. И данас покушавају да то чине, али без већег успеха.

29 Према: *Политика*, Београд, 30. октобар 2011.

30 Д. Васић, “Одговорност за заштиту и међународно право”, *Правни живот*, бр. 12, 2011, стр. 243-259.

31 Т. Г. Карпетнер, „НАТО у шездесетој: излишна алијанса“, *Нова српска политичка мисао*, бр. 3-4, 2009, стр. 189.

великих разлика у војно-технолошкој моћи и улози између САД и свих других земаља њених припадница, она је и сада, са свим својим крупним слабостима, битан чинилац односа сила у свету. Колико ће остати – друго је питање. Али, и да се распадне, војна моћ Америке доста дуго ће бити доминантна, те стога и велика препрека остваривању алтернативе која укида неолиберални капитализам и његове будуће деривате.

Када је реч о тој алтернативи у Србији и већини осталих пост-југословенских, као и балканских земаља уопште, ништа мања препрека (пored низа других) не би била *империјална, неоосманлијска Турска*. Ако трупе те државе замене америчке на Косову и Метохији, као и другде на Балкану, ако ојача њен, иначе значајан, војни, економски, политички, па и културни утицај, а радикални исламизам потисне друге струје унутар верског живота муслимана, онда би то довело до још горих последица по Србију и готово све остале земље тог подручја у односу на оне које је произвела америчка сила на том подручју. Јер би империјална, исламистичка и неоосманска Турска тежила да те земље, или њихову већину, држи не само у економској и политичкој потчињености, него и да фаворизује милитантну рецепцију ислама, камуфлирану верском псеудо-равноправношћу. Тиме би настајало тле за нове религиозно-националне ратове. Подразумева се да нису сви муслимани радикални исламисти. Али, они који то нису, ако се оствари таква позиција такве Турске на Балкану, такође би били дискриминисани, угрожени и прогањани, можда и више него припадници других вера. Суштина стварне политике Садашње Турске према Балкану најбоље се може видети из речи министра иностраних послова те земље А. Давутоглуа. Он, је без околишења изјавио: ” Ми смо овамо пре много времена дошли на коњима. Ако затреба поново ћемо доћи”.³² Председник владе те државе Р. Т. Ердоган каже да је Балкан “срце Турске”.³³ Све то сведочи да Турска крупним корацима и убрзано наступа на Балкану и да тек треба очекивати њену још јачу политичку, економску, културну, пропагандну, као и војну улогу на том подручју.

32 Према: Д. Танасковић, *Неоосманизам, повратак Турске на Балкан*, Службени лист, Београд, 2011, стр. 143.

33 Исто, стр. 133.

У Сједињеним Државама и Европи непосредне будућности вероватно је да ће крупни капитал реаговати још већим насиљем да би се спречио настанак сваког покрета усмереног на његову негацију. Реална је могућност јачања онога што би се могло назвати *псеудо-либералном диктатуром* која би, како је наглашено, могла садржати и обележја фашизма и нацизма у појединим земљама, не само оним сиромашним и високо конфликтним. Али су вероватни и отпори тим процесима.

У Америци и на Западу уопште, међу хуманистичком интелигенцијом на универзитетима, у културним установама, међу уметницима, “обичним светом”, на окрајцима политике, а посебно међу младима, постоји и она слободарска, правдољубива и поштена јавност различитих облика. Реч је о онима којима је то животни етос, који храбро устају против ратова што их њихова земља води у свету ради учвршћења своје империјалне позиције, при чему страдају стотине хиљада невиних људи, против великих неправди, које су садржане у суштини система, против разарања животне средине човекове, деструктивне моћи банкарско-корпоративног и војно-индустријског комплекса. Најава су нечег друкчијег у односу на логику система и не би се смели запостављати у анализи општег стања те државе, и даље једине војне екстрасиле. Но, они су сада мањина, која има одређен морални, а посредно и политички утицај, али не и довољно ефективну моћ која доводи до прогресивних промена тог система.

Следећих неколико деценија биће у знаку оштрог сукобљавања, различитих видова, између земаља које су главни актери те старо-нове агресивне политике и оних које њој пружају отпор, али и унутар прве групе земаља, услед тежњи империја у успону да заузму места империја на заласку. Дакле, неће све те конфронтације бити мотивисане тежњом за успостављање глобалне слободе, демократије и социјалне правде, без чега нема ни планетарне алтернативе преовлађујућем стању света. Њихов исход највише ће зависити од економске и војне снаге земаља које у њима учествују, али, када је реч о залагањима за ту алтернативу, и од снаге слободарског, или, пак, вазалног духа.

Може се говорити и о феномену *свеобухватног вазалства* као једној од главних препрека осмишљавања и оства-

ривања боље историјске алтернативе. Оно се испољава као снажна тенденција унутар политичког, економског и културног живота у Србији, осталим државама на простору друге по реду Југославије и целокупног европског реал-социјализма. Није, дакле, једино, али далеко од тога да је маргинално. Састоји се од спровођења туђе воље, рада у корист туђих интереса, као услова да се реализују интереси домаћих вазалних елита, подражавања туђих идеја и њиховог примања као нечег што не подлеже сумњи, живљења по туђим обрасцима као нечем изворном и непревазиђивом, ратовања и погибије савремених најамника да би се ширила и јачала империјална моћ нових светских господара. То је позиција *оковане садашњости и будућности*, позиција роба који сматра, или коме се намеће представа, да је слободан и грађанин света.

Овакво одређење тог вазалства изазива такође вазалну реакцију у смислу да је то изолационистичко, трибалистичко, ретроградно гледиште, супротно “модерним” светским трендовима. Ништа од тога није тачно. Укључење у прогресивне светске токове претпоставља *субјективитет једне државе и једног народа*. Вазали никада не могу бити субјекти, нити иницијатори неке боље будућности. Њихово је да буду покорни, да стално гледају у господарев бич, који се у данашњој реал-политичкој терминологији назива “штапом”, не би ли за своју послушност добили парче “шаргарепе”. Подразумева се да отпор потчињавању не значи затвореност у уско-националне оквире и одбојност према свему добром што долази са стране. То би такође била осуда на историјско одумирање. Бити свој у савременом свету подразумева и отвореност према прогресивном, ма одакле долазило.

Има ситуација када је вазалство неизбежно за мале народе да би уопште биолошки опстали. Оно је оправдано под условом да се није угасила тежња за слободом и да управљачке елите то имају као своје главно опредељење. То је потпуно различито од прихватања статуса робља као неизбежности и клечања и те елите и већине народа пред државама-господарима.

Морамо се замислити над квалификацијом југословенских народа у Скерлићевом ставу да су они “буцаклијски народићи”.³⁴ Скерлићева оцена је емотивна, претерана, али није у свему за одбацавање. Објективно, сем доприноса појединаца-великана, веома је скроман удео тих народа у општем цивилизацијском развоју. Како онда, тако и сада. Јер су мали и слаби. Зато су веома често сатеривану у историјски ћошак, који је на њима оставио дубоке историјске ожиљке и фрустрације. Моћ, знање, бројност и богатство одређују меру утицаја и значења у светским односима.

Ти народи, поред ослободилачке традиције, имају и вазалну, различитог интензитета и с различитим последицама по судбину припадника властитог, а још више осталих народа на тлу заједничког живљења. Ова друга традиција није маргинална и није искључиво наметнута силом. У елитама империја-господара било је и припадника југословенских народа. Различит је степен отпора тим империјама, али је био различит и степен њиховог економско-технолошког развоја, те тиме и могућности задовољавања основних животних потреба поробљених народа у њима, што је утицало и на меру релативног прихватања, односно, неприхватања поробљености и потчињености.

Сем сличности међу тим народима постоји и чувени синдром “нарцизма малих разлика” које се током историје, укључујући најновију, повремено претварају у непремостиве провалије одакле куљају зверста међусобног истребљења. Унутрашњу неслободу прати и та амбивалентна спољашња неслобода. Све се то мора имати на уму када се разматра однос између ослободилачке и вазалне компоненте историје и садашњости југословенских народа, уз потребу да се избегну генерализоване шеме у доношењу закључака. Не сме се заобићи чињеница да та вазална компонента политике, али и она националистичко-агресивна, поново јачају у свакој од земаља–наследница свих трију Југославија.

34 Према: М. Весковић, “Скандал у Народној Скупштини”, *Политика*, додаток – *Култура, уметност, наука*, 28. јануар 2012, стр. 1.

Zoran Vidojevic

*NEOLIBERALISM, RATIONALITY AND
IMPERIALISM*

Summary

In this article we are going to deal with critic of neoliberal concept and its influence on a life of a "common" people. The article is divided into two parts. In the first part we are going to analyze neo-liberalism and rationality while in the second part we are going to pay attention to imperialism which is founded on neoliberal logic.

Key words: neo-liberalism, economical rationality, free market, imperialism

Литература

- Васић, Душан: „Одговорност за заштиту и међународно право“, Правни живот 12(4), 2011.
- Вујић, Тања: „Давос без критичара“, Политика, 25.01.2012, стр 2.
- Гален Карпенгер, Тед: „НАТО у шездесетој“, Нова српска политичка мисао, , 3-4, 2009.
- Грк, Снежана: „Србија и Европска унија: кризе после кризе“, Српска политичка мисао 2-2011, стр. 111-134.
- Грк, Снежана: „Србија и свет, интеграција или игра чекања“, у: Србија и свет, развој и интеграције, Институт друштвених наука, Београд, 2011.
- Душанић, Јован Б.: „Доларска алхемија и казино економија“, Нова српска политичка мисао, 3-4, 2009.
- Душанић, Јован Б.: „Неједнакост изазвана кризом или обратно“, Политика, 18.10.2011.
- Жуњић, Слободан: Модерност и филозофија, Плато, Београд, 2009.

- Zakaria, Fared: *The Future of Freedom. Illiberal Democracy at Home and Abroad*, W. W. Morton & Company, New York-London, 2007.
- Катић, Небојша: „Неолиберални корени светске економске кризе“, *Нова српска политичка мисао*, 3-4, 2009.
- Кљакић, Љубомир: „Европска унија као ‘мека’ империја и Срби“, *Нова српска политичка мисао*, 3-4, 2010.
- Куљић, Тодор: „Студентски отпор разарању ума“, *Политика*, 25.10.2011.
- Марковић, Михаило: *Левица у данашњем свету и код нас*, Београдски форум за свет равноправних, Београд, 2007.
- Милинчић, Љубинка: „Пљачкали смо, па шта“, *Политика*, 05.01.2012, стр 2.
- Мишић, Милан: „Одлазак хегемона“, *Политика*, 12.02.2012, стр. 4.
- Ханих, Гинтер: „Питање рата и мира“, *Политика*, 09.12.2011.
- Heinz, Alfred: „Accurate Satire: Henry Kissinger: ‘If You Can’t Hear the Drums of War You Must Be Deaf’“, *Global Research*, January 11, 2012: <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=28610> .

Resume

Neoliberalism is not just an economic doctrine. This model attenuates freedom, democracy and human rights and at the same time relies on these values. Globalized neoliberal model has led to the economic crisis that has hit hard at all Eastern European countries in transition. The explanation is that the banks and corporations know fastest and easiest way to break the economies of these countries.

It is undisputed that the market in the foreseeable future will be necessary but it can never act as infallible judges. The rationality of the market is not something that is inherent by nature in all the conditions as it is assumed in the neo-liberal theories.

It is misconception that the neo-liberal capitalism, despite the deep economic crisis and the defeat, will quickly disappear.

In some transformed forms it will take a long time. The solution will be sought in the innovation of Keynesian model. The most likely way out of the current situation will be required in the construction of state-technocratic model of capitalism, with some elements of the welfare state.

Овај рад је примљен 14. фебруар 2012. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 10. априла 2012. године.